

Valstybinis žemės mokestis lietuviškosiose gubernijose

Alfonas Žilėnas

Prof. habil. dr. Lietuvos mokslų akademijos narys korespondentas

Vilniaus universiteto Finansų ir kredito katedra

Saulėtekio al. 9, 2040 Vilnius

Tel. (370-2) 36 61 42

Lietuvos mokslų akademijos Humanitarinių ir socialinių mokslų skyrius

Gedimino pr. 3, 2600 Vilnius

Tel. 61 85 60

Vieni iš sudėtingiausių morfologiniu požiūriu tiesioginiai mokesčiai – žemės mokesčiai. Tarpukario Lietuvoje žemės mokesčiai yra daugiau ar mažiau ištirti [34], o valstybių io žemės mokesčio raida ir jo nustatymo tvarka, esant Lietuvai carinės Rusijos sudėtyje, iki šiolei iš esmės išsamiau ir plačiau netyrinėta, išskyrus žemės mokesčių socialių-ekonominių padarinių atskleidimą ir išperkamujų mokesčių apibūdinimą [33; 32]. Tad šio straipsnio tikslas – remiantis oficialiąja, statistine ir archyvine medžiaga atskleisti ir įvertinti valstybinio žemės mokesčio raidą ir jo paskirstymą lietuviškosiose gubernijose bei užpildyti mokesčių raidos Lietuvoje kapitalizmo sąlygomis spragą.

Valstybinis žemės mokestis buvo vienas iš pagrindinių tiesioginių valstiečių mokesčių. Metinės jo įplaukos carinės Rusijos biudžete 1909–1913 metais sudarė 19–20 mln. rublių, arba 8–10 proc. visų tiesioginių mokesčių, ir 0,6–0,7 proc. visų biudžeto pajamų [26, p. 326]. Iš lietuviškųjų gubernijų valstybių io žemės mokesčio, uždėto skirtingoms valstiečių žemėms ir privačių savininkų žemėms, 1913 metais įplaukė 1175 tūkst. rublių, iš jų Kauno gubernijoje – 291 tūkst., Vilniaus – 196 tūkst. ir Suvalkų – 688 tūkst. rublių [25, p. 94].

Valstybinis žemės mokestis carinėje Rusijoje, kartu ir lietuviškosiose gubernijose buvo įvestas 1875 metais, nors jau ir prieš tai keletą metų buvo imama valstybinė žemietijos (zemstvos)

rinkliava [20, p. 1]. Toji rinkliava, imama nuo 1872 metų, išsilaike tik tai trejus metus ir nuo 1875 metų pavadinama žemės mokesčiu, kuris, kaip ir buvusi rinkliava, buvo išdėstomas mokestis. Jo bendrąją sumą – apie 7,5 mln. rublių Finansų ministerija, susitarusi su Vidaus reikalų ministerija, išdėstydavo gubernijoms atsižvelgdama į žemės kainą. Gubernijų atskirų apskričių ir valdų mokesčio sumą nustatydavo vietinės įstaigos, atsižvelgdamos į vadinamąsias žemės rūšis (razriady). Tokių žemės rūšių, atsižvelgiant į žemės pajamingumą ir įkainojimą, kai kuriose gubernijose nustatyta net kelios dešimtys [1, p. 1, 3].

Ištisų valsčių apmokestinama naudojama žemė buvo priskiriama vienai ar kitai rūšiai ir ati-

1 lentelė. Valstybinio žemės mokesčio paskirstymas kai kuriuose Trakų apskrities valsčiuose 1880 metais [9, p. 85, 119]

Valsčiaus pavadinimas	Naudojamos žemės (dešimtinių)	Žemės rūšis	Valstybinis žemės mokestis (rubliais)
Vievio	4263	3	128
Žaslių	6240	2	250
Žiežmarių	5629	1	260

tinkamai nustatoma valstybinio žemės mokesčio suma valsčiui. Kaip buvo paskirstytas valstybinis žemės mokestis kai kuriems Vilniaus gubernijos valsčiams, parodoma 1 lentelėje.

Už vieną dešimtinę naudojamos žemės Vievio, Žaslių ir Žiežmarių valsčiuose atsižvelgiant į žemės rūšį buvo imama po 3,4 ir po 4,6 kapeikos valstybinio žemės mokesčio. Iš 16 Trakų apskrities valsčių tiktai vieno Žiežmarių valsčiaus žemė 1879–1883 metais priskirta pirmai rūšiai ir trijų valsčių (Butrimonių, Žaslių ir Kruonio) – buvo antros rūšies. Likusių dvylikos valsčių žemės priskirtos trečiai ir ketvirtai rūšiai.

Atskirų kaimų žemės paprastai buvo priskiriamos žemės rūšiai, kuri nustatyta visai apmokestinamajai naudingai valsčiaus žemei. Todėl atskirų valsčių kaimuose vienos dešimtinės naudojamos žemės mokestis buvo skirtingas. Pavyzdžiui, Žiežmarių valsčiaus Stravėnikų kaimo valstiečiai už 409 dešimtinės pirmos rūšies žemės 1879–1883 metais mokėjo po 21,47 rublio, arba po 5,2 kapeikos už dešimtinę. Tuo tarpu Žaslių valsčiaus Pyplių kaimo valstiečiai už 183 dešimtinės antros rūšies žemės mokėjo 7,32 rublio valstybinio žemės mokesčio, t. y. po 4 kapeikas už dešimtinę, o Vievio valsčiaus Klykūnų kaimo valstiečiai už 59 dešimtinės trečios rūšies žemės valstybinio žemės mokesčio mokėjo po 1,77 rublio, arba po tris kapeikas už

2 lentelė. Skirtingų žemės rūšių nustatymas atskiriems Kamajų valsčiaus kaimams 1880 metais [16, p. 178, 79]

Kaimo pavadinimas	Naudojamos žemės (dešimtinių)	Žemės rūšis	Nustatyta valstybinio žemės mokesčio (rubliais)
Lodosių	229	1	12
Lopučių	124	2	5
Kaireniškių	30	3	1
Bajorų	119	4	2

dešimtinę. Taigi atskirų rūšių žemės valstybi žemės mokestis gerokai skyrėsi.

Kartais ir to paties valsčiaus kaimų žemė buvo priskiriama kitai rūšiai ir skirtingai apmokestinama (žr. 2 lentelę).

Tad už pirmos rūšies žemės dešimtinę buvo imama po 5,2 kapeikos mokesčio, už antros – po 4, už trečios – po 3,3 ir už ketvirtos rūšies – po 1,6 kapeikos. Be to, kitai rūšiai (žemesnei) buvo priskiriami ir miškai. Pavyzdžiui, Kamajų valsčiaus atskirų kaimų žemė priskiriama antrai rūšiai, o gretimai esantys miškai – šeštai rūšiai [6, p. 118]. Miškai buvo apmokestinami kur kas mažesniu valstybinio žemės mokesčiu negu kita naudojama žemė.

Jau vien tai, kad ištisų valsčių žemė buvo priskiriama vienai ar kitai rūšiai ir retai kur diferencijuojama kaimais, rodo, jog valstybinis žemės mokestis buvo paskirstomas netolygiai. Tai ypač buvo naudinga geresnes žemes turėjusiems dvari inkams.

Žemės mokesčio išdėstymas turėjo luominio apmokestinimo bruožų. Mokesčio suma mokėjtojams buvo išdėstoma taip, kad vienai skirtinės valstiečių žemės dešimtinei paprastai tekdavo didesnė mokesčių suma negu dvarininkų vienai privatinės nuosavybės žemės dešimtinei. Antai 50 europinės Rusijos gubernijų valstiečiai už vie-

ną skirtinės žemės dešimtinę iki 1884 metų mokėjo po 3,84 kapeikos, o dvarininkai – po 3,23 kapeikos, nors dvarų žemė paprastai buvo geresnė už valstiečių žemę.

Įskaitant dar žemietijos ir valsčiaus rinkliavas valstiečių skirtinės žemės dešimtinėi teko 2,5 karto didesnė finansinė prievolė negu privati žemei [21, p. 55, 59].

Panašiai buvo ir lietuviškosiose gubernijose, kur valstiečių skirtinei žemei, sudariusiai tik apie 45 proc. visos žemės, teko apie 70 proc. finansinių prievolių [25, p. 94].

Siekiant taikyti bent kiek bendresnius visoms gubernijoms žemės įkainojimo ir pajamingumo nustatymo pagrindus ir padidinti žemės mokesčio įplaukas, nuo 1884 metų pakeičiama žemės mokesčio ėmimo tvarka.

Žemės mokesčio pertvarka buvo susijusi ir su numatomu pagalvės mokesčio panaikinimu. Pagalvės mokesčiai, įvesti dar Petro Pirmojo XVIII šimtmečio pradžioje, buvo jau pernelyg pasenę.

Pagalvės mokesčiai sunkiai spaudė visos Rusijos imperijos valstietiją, iš jų ir lietuviškųjų gubernijų valstiečius. Antai 1879 metais Kauno gubernijoje pagalvės mokesčių ir jų nepriemokų išieškojimo įplaukos sudarė 964 tūkst. rublių, o Vilniaus gubernijoje – 658 tūkst. rublių. Vienam valstiečiui vyrui (nepaisant amžiaus) šio mokesčio Kauno gubernijoje teko mokėti nuo 2 rublių 15 kapeikų iki 3 rublių 3 kapeikų

ir Vilniaus gubernijoje nuo 1 rublio 94 kapeikų iki 2 rublių 44 kapeikų [21, p. 5, 6].

Atskiriems valsčiams ir kaimams pagalvės mokesčių tekdavo mokėti paprastai daug daugiau negu valstybinio žemės mokesčio ir žemietijos rinkliavos kartu paėmus (žr. 3 lentelę).

Kaip matyti, pagalvės mokesčiai Kamajų valsčiaus kaimams, išskyrus Lopučių kaimą, maždaug 3–4 kartus viršijo valstybines ir žemietijos finansines prievoles kartu paėmus. Kad šie kaimai nebuvo kokia išimtis, parodo, pavyzdžiui, atskiriems valsčiams nustatytų valstybinio žemės mokesčio bei žemietijos rinkliavos ir pagalvės mokesčių sumų sugretinimas. Antai Trakų apskrities Vievio valsčiui 1880 metais nustatyta mokėti valstybinio ir žemietijos žemės mokesčių – 621 rublis, o pagalvės mokesčių – 2521 rublis, t. y. keturis kartus daugiau, Žaslių valsčiuje – atitinkamai 1158 rubliai ir 4220 rublių, t. y. 3,6 karto daugiau, Žiezmarių valsčiuje – 1254 ir 3452 rubliai, t. y. 2,8 karto daugiau [15, p. 85, 143, 119, 188].

Susidarė didžiulės pagalvės mokesčių nepriemokos. Pavyzdžiui, Kauno gubernijoje pagalvės mokesčių nepriemokos 1880 metais siekė 344 tūkst. rublių, arba apie 40 proc. vienu metų mokesčio sumos, o Vilniaus gubernijoje – 331 tūkst. rublių, arba daugiau kaip pusę nustatytos mokesčio sumos [3, p. 5, 6].

Didelės pagalvės mokesčių nepriemokos buvo ir kitose Rusijos imperijos gubernijose. Ben-

3 lentelė. Tiesioginiai mokesčiai ir rinkliavos Švenčionių apskrities Kamajų valsčiaus kaimams 1880 metais [16, p. 178, 179].

<i>Kaimo pavadinimas</i>	<i>Naudojamos žemės (dešimtinių)</i>	<i>Tiesioginių mokesčių ir rinkliavų (rubliais)</i>	<i>Apmokestinamų žmonių skaičius</i>	<i>Pagalvės mokesčių (rubliais)</i>
Lodosių	229	52,46	69	146,28
Lopučių	124	23,02	10	21,20
Kaireniškių	30	4,37	6	12,72
Bajorų	119	11,63	25	53

droji šių mokesčių nepriemokų suma 1880 metais sudarė 13 mln. rublių, arba daugiau kaip vieną penktadalį bendrosios pagalgvės mokesčių sumos [3, p. 8].

Didelis valstietijos nepasitenkinimas šiais luominiais mokesčiais ir tai, kad juos buvo sunku surinkti, vertė caro vyriausybę panaikinti šiuos mokesčius. Antra vertus, valstybės išdas dėl pagalgvės mokesčių panaikinimo nustojo nemažų pajamų (apie 60 mln. rublių per metus).

Todėl siekiant bent kiek kompensuoti sumažėjusias valstybės biudžeto įplaukas dėl pagalgvės mokesčių panaikinimo, bendroji žemės mokesčio suma padidinama 50 proc. [8, p. 2]. Valstybinis žemės mokestis ir toliau liko išdėstomas. Bendroji mokesčio suma kiekvienai gubernijai ar sričiai buvo nustatoma dauginant bendrąjį apmokestinimo naudojamas žemės bei miško dešimtinių skaičių iš vidutinio gubernijai ar sričiai mokesčio tarifo vienai naudojamos žemės ar miško dešimtinei. Mokesčio tarifas savo ruožtu buvo nustatomas įstatymų tvarka.

Finansų ministro gubernijai nustatyta mokesčio sumą gubernijos apskritims ir žemėvaldoms, atsižvelgiant į kiekvienos apskrities apmokestinamų žemių plotą ir žemės kainą arba pajamingumą, paskirstydavo gubernijos žemietijų susirinkimas. Tose gubernijose, kur nebuvo žemietijų (zemstų) įstaigų, vadinas, ir lietuviškiosiose gubernijose, gubernijai uždėtą mokesčio sumą atskiroms apskritims, o apskrityje – atskiroms žemėvaldoms skirstydavo gubernijos tvarkymo komitetai ir Gubernijos valstiečių reikalų valdybos Jungtinė valdyba [23, p. 17].

Žemės mokesčio paskirstymo tvarka ir toliau liko luominė. Jungtinėje valdyboje, kuriai buvo pavesta paskirstyti valstybinio žemės mokesčio sumą apskritims ir paskiriems mokėto-

jams, valstiečių atstovai nedalyvaudavo. Jungtinėje valdyboje mokesčio sumai paskirstyti iš kiekvienos apskrities dalyvaudavo po 2–3 vietinius žemvaldžius, turėjusius balsavimo teisę. Todėl ir nenuostabu, kad daugeliu atvejų privatinėms dvarininkų žemėms buvo nustatomas mažesnis mokestis negu skirtinėms valstiečių žemėms. Pavyzdžiui, Kauno gubernijos valstiečiai nuo 1906 metų už vieną skirtinės žemės dešimtinę turėjo mokėti po 10 kapeikų, o privatinė žemių savininkai, pirmiausia dvarininkai – po 8 kapeikas [1, p. 3, 4].

Gubernijai nustatyta mokesčio suma atskiroms apskritims, o apskrityse žemėvaldoms turėjo būti skirstoma, atsižvelgiant į žemių kainą arba pajamingumą. Žemė buvo įkainojama pagal Finansų ministerijos parengtus duomenis, ir vienos dešimtinės naudojamos žemės valstybinis žemės mokestis vidutiniškai sudarė 0,18 proc. žemės kainos.

Taip, pavyzdžiui, buvo paskirstoma valstybinio žemės mokesčio suma atskiroms Kauno gubernijos apskritims (žr. 4 lentelę).

Kaip matyti, kai kuriose apskrityse vienos dešimtinės žemės mokesčio suma gerokai skyrėsi. Antai Panevėžio apskrityje už vieną skirtinės žemės dešimtinę nustatyta mokėti 2,3 karto daugiau valstybinio žemės mokesčio negu Telšių apskrityje.

Kartu pažymėtina, kad valstybinio žemės mokesčio paskirstymas kai kurioms Kauno gubernijos apskritims nebuvo suderintas su žemės kaina, kuri Kauno gubernijos apskrityse skyrėsi nepalyginti mažiau negu kad valstybinis žemės mokestis. Pavyzdžiui, Panevėžio apskrityje vienos skirtinės žemės dešimtinės žemės mokestis buvo daugiau kaip du kartus didesnis nei Telšių apskrityje, o vienos dešimtinės žemės kaina Panevėžio apskrityje didesnė tik 46 procentais (65

4 lentelė. Valstybinio žemės mokesčio sumos paskirstymas ir vienos dešimtinės skirtinės naudojamos žemės mokesčiai Kauno gubernijos apskrityse 1913 metais [18, p. 8, 9].

Apskritis pavadinimas	Mokesčio suma (tūkst. rublių)	Naudojamos skirtinės žemės (tūkst. dešimtinių)	Vienai dešimtinei skirtinės žemės teko mokesčio (kapeikomis)
Kauno	11,7	122,6	9,5
Ukmergės	32,1	244,0	13,1
Zarasų	19,3	235,9	8,2
Panevėžio	35,7	252,0	14,1
Šiaulių	29,8	301,4	9,8
Telšių	14,2	248,2	5,7
Raseinių	22,6	249,7	9,4
Iš viso gubernijoje	165,4	1653,8	10,0

5 lentelė. Apmokestinimo procentų nustatymas kai kurioms Vilniaus gubernijos apskritims 1906 metais [10, p. 2]

Apskričių pavadinimas	Apmokesti imo procentai kapeikos dalimis nuo vieno rublio žemių ir miškų įkainojimo, priklausančių:		
	valstiečiams	privatiems savininkams	miestams
Vilniaus	0,25798	0,3037	0,15063
Vilnios	0,17898	0,22603	0,37065
Dynos	0,18475	0,2237	0,17675
Lydos	0,21375	0,277	0,27989
Ašmenos	0,15302	0,21643	0,43197
Švenčionių	0,25727	0,36253	0,29003
Trakų	0,17757	0,1728	0,12504

rubliai už dešimtinę Telšių apskrityje ir 95 rubliai Panevėžio apskrityje).

Todėl ir valstybinio žemės mokesčio lyginamoji žemės kainos dalis Kauno gubernijos kai kuriose apskrityse svyravo nuo 0,09 proc. (Telšių apskrityje) iki 0,17 proc. (Ukmergės apskrityje).

Toks valstybi io žemės mokesčio žemesnės kainos lyginamosios dalies skirtumas apskrityse susidarė todėl, kad mokesčiai buvo išdėstomas ne pagal vidutinę normalią parduodamąją žemės kainą vienoje ar kitoje apskrityje.

Praktiškai valstybinio žemės mokesčio išdėstymas buvo sudėtingas.

Vilniaus gubernijai 1906 metams, pavyzdžiui, valstybinio žemės mokesčio buvo skirta 195 453

rubliai, skaičiuojant po 6,5 kapeikos už kiekvieną iš 3 006 971 dešimtinės apmokestinamos žemės [10, p. 2]. 5 lentelėje parodoma, kaip Gubernijos tvarkymo komitetas diferencijavo mokesčio išdėstymą apskritims.

Kaip matyti iš lentelės, mokesčių lygis nemažai skyrėsi. Pavyzdžiui, Švenčionių apskrityje buvo nustatytas gerokai didesnis apmokestinimo procentas, palyginti su Trakų apskritimi.

Išdėstant valstybinį žemės mokesčių apskritims, valstiečiams, o vėliau ir kaimams, buvo atsižvelgiama į žemės grupes ir rūšis bei jų įkainojimą. Visa apmokestinamoji žemė skirstoma į tris grupes: gerąją, vidutinę ir žemesnę. Gerosios žemės grupei priskiriama pirmos ir antros rūšies

6 lentelė. Švenčionių apskrities apmokestinamoji skirtinė žemė 1907 m., paskirstyta atsižvelgus į įkainojimą grupėmis ir nurodant kiekvienos grupės dešimtinės apmokestinimą [28, p. 11]

	<i>Žemės grupės ir rūšys</i>	<i>Apmokestinamoji žemė (dešimtinėmis)</i>	<i>Įkainojimas apmokestinami tiesioginiais mokesčiais (rubliais)</i>	<i>Apskaičiuota valstybinio žemės mokesčio 1907 m. (rubliais)</i>	<i>Vienai dešimtinei tenka vidutiniškai valstybinio žemės mokesčio (kapeikomis)</i>
	I rūšies sodybinė – po 50 rub. dešimtinė				
	II rūšies sodybinė – po 40 rub. dešimtinė				
1) Ge- roji	I rūšies ariamoji – po 50 rub. dešimtinė	19 017	77 219	1969	10,4
	II rūšies ariamoji – po 40 rub. dešimtinė				
	Šienaujama užliejama – po 40 rub. dešimtinė				
	III rūšies sodybinė – po 30 rub. dešimtinė				
2) Vidu- tinė	III rūšies ariamoji – po 30 rub. dešimtinė				
	IV rūšies ariamoji – po 20 rub. dešimtinė	143 148	3 297 595	8428	5,8
	Šienaujamos pievos – po 20 rub. dešimtinė				
3) Že- mesnė	ganyklos geresnė – po 10 rub. dešimtinė				
	blogesnė – po 5 rub. dešimtinė	31 893	224 284	573	1,8
	Šienaujamos pievos – po 9 rub. dešimtinė				
	Iš viso	194 058	4 292 098 [turėtų būti 3 599 098]	10 970	5,7

sodybinė žemė, taip pat pirmos ir antros rūšies ariamoji žemė. Be to, šiai grupei priskiriamos ir užliejamiosios pievos bei lankos. Vidutinės žemės grupei priskiriama trečios rūšies sodybi žemė, trečios ir ketvirtos rūšies ariamoji žemė ir pievos. Ganyklos ir likusios šienaujamos pievos sudarė jau trečiąją, blogesnių žemių grupę.

Štai kaip, pavyzdžiui, buvo apskaičiuotas valstybinis žemės mokestis Švenčionių apskrįčiai 1907 metais (žr. 6 lentelę).

Apskričiai apskaičiuota atsižvelgiant į žemės įkainojimą bendroji valstybinio mokesčio suma buvo išdėstyta valsčiams. 7 lentelėje parodoma, kaip buvo išdėstyta Švenčionių apskrįčiai nustatyta valstybinio žemės mokesčio suma kai kuriems šios apskrities valsčiams.

Kaip matyti iš lentelės, vienos dešimtinės apmokestinimas vidutiniškai svyravo nuo 3,9 iki 9,3 kapeikos.

7 lentelė. Kai kurių Švenčionių apskrities valsčių apmokestinamoji skirtinė žemė ir vidutinis vienos dešimtinės apmokestinimas 1907 metais [12, p. 11]

<i>Valsčiaus pavadinimas</i>	<i>Apmokestinamoji žemė (dešimtinėmis)</i>	<i>Įkainojimas apmokestinti tiesioginiais mokesčiais (rub.)</i>	<i>Apskaičiuota valstybinio žemės mokesčio (rub.)</i>	<i>Vienai dešimtinei tenka vidutiniškai valstybinio žemės mokesčio (kap.)</i>
Aleksandravo	10 188	251 563	643	6,3
Godutiškio	16 810	612 784	1566	9,3
Daugeliškio	14 141	289 002	739	5,2
Kukutiškių	9231	167 321	428	4,6
Kamajų	8365	222 518	569	6,8
Kameliškių	6667	143 470	367	5,5
Lentupio	7675	183 237	468	6,1
Ignalinos	11 920	222 122	568	4,8
Melagėnų	5806	164 839	421	7,2
Švenčionių	13 353	242 391	620	4,6
Svyrių	1034	207 491	530	5,1
Tverėčiaus	9996	260 740	666	6,7
Šemetos	6378	98 235	252	3,9
Iš viso	194 058	4 292 098	10 970	5,7

Panašiai valstybinio žemės mokesčio suma buvo nustatoma ir kaimams, atsižvelgiant į tai, kiek ir kokios žemės priklausė kaimui (Valdžios rūmai turėjo kaimų žemės paskirstymo pagal rūšis ir jos įkainojimo duomenis) [31, p. 28]. Tačiau to paties kaimo valstiečiams valstybinis žemės mokeskis, kaip ir anksčiau, nebuvo diferencijuojamas. Visi to paties kaimo valstiečiai už vieną dešimtinę naudojamą žemės mokėjo vienodą mokesį. Antai Vievio valsčiaus Pakalniškių kaimo valstiečiai Stasys Grigonis, Laurynas Sabonis, Stasys Dubas ir kiti už naudojamą žemės dešimtinę 1914 metais mokėjo po 28,4 kapeikos valstybinio žemės mokesčio ir žemietijos rinkliavos. To paties valsčiaus Gubonių kaimo valstiečiai Jonas Katulis, Martynas Zinkevičius ir kiti mokėjo atitinkamai už dešimtinę po 32,8 kapeikos, o Kaceliškių II kaimo valstiečiai – po 19,5 kapeikos [30, p. 184, 255, 256].

Vadinasi, kiek pertvarkius valstybinį žemės mokesį, bent kai kuriems kaimams jis buvo diferencijuojamas: to nebuvo, pavyzdžiui, XIX

šimtmečio aštuntajame dešimtmetyje. Tačiau ir to paties kaimo paskirų valstiečių žemė dažniausiai buvo nevienoda, ką jau kalbėti apie skirtingą žemės naudmenų paskirstymą atskiruose ūkiuose. Tokia mokesčio paskirstymo tvarka teikė pirmenybę geresnių ir intensyviau naudojamų žemių savininkams.

Pažymėtina, kad mažžemiams, pusiau proletarams dėl mokesčių sumų apvalinimo už vieną dešimtinę paprastai tekdavo mokėti santykiškai daugiau mokesčių. Pavyzdžiui, Vievio valsčiaus Vilkiškių kaimo valstiečiams už vieną dešimtinę žemės 1914 metais teko mokėti po 27,5 kapeikos valstybinio ir žemietijos rinkliavos žemės mokesčio, o to paties kaimo valstietis Mykolas Sladkevičius už 0,25 dešimtinės mokėjo 8 kapeikas, arba 32 kapeikas už dešimtinę, o kitam to paties kaimo valstiečiui už vieną dešimtinę uždėta taip pat 32 kapeikų mokesčių [30, p. 25, 26, 27]. Žinoma, šis skirtumas praktiškai neturėjo kiek didesnės reikšmės. Tačiau panašiai buvo nustatomos ir valsčiaus rin-

8 lentelė. Skaičius kaimų, kurie 1898 metais turėjo valstybinių mokesčių nepriemokų (mokesčių sumos procentais) [11, p. 42]

Mokesčių apylinkės pavadinimas	Iki 50% mokesčių sumos	Nuo 50% iki 100% mokesčių sumos	Nuo 100% iki 200% mokesčių sumos	Nuo 200% iki 300% mokesčių sumos	Per 300% mokesčių sumos	Iš viso
Švenčionių apskritys	17	20	1			38
Trakų apskritys	84	18	8	3	6	119
Iš viso Vilniaus gubernijos mokesčių apylinkėse	360	101	41		13	537

kliaivos, o tai dar labiau padidino vienos dešimtinės apmokestinimo skirtumą pačių vargingiausių valstiečių nenaudai.

Nors iš pirmo žvilgsnio valstybinis žemės mokestis atrodė nedidelis, tačiau jis gerokai didino bendrąją valstietijos mokesčių našą. Kad valstybinis žemės mokestis sunkiai spaudė kaimą carinėje Rusijoje, galima spręsti ir iš didelių to mokesčio nepriemokų, kurios 1891–1892 nederliaus metais, pavyzdžiui, pasiekė 3,5–4 mln. rublių [5, p. 131], o tai sudarė apie 47–55 proc. nustatytos bendrosios metinės valstybinio žemės mokesčio sumos. Kartu pažymėtina, kad jau ir anksčiau valstybinio žemės mokesčio nepriemokos buvo didelės. Pavyzdžiui, 1876 metais šio mokesčio nepriemokos sudarė 1,76 mln. rublių [4, p. 14]. Vien tik Kauno gubernijoje valstybinio žemės mokesčio nepriemoka 1876 metais sudarė 43 tūkst. rublių iš 193 tūkst. rublių tiems metams nustatytos mokesčio sumos, arba 22 proc. Dar didesnės nepriemokos buvo Vilniaus gubernijoje: 1876 metais sudarė beveik 55 tūkst. rublių bendrosios metinės šiai gubernijai nustatytos valstybinio žemės mokesčio sumos, arba 71 proc. Didelės tiesioginių mokesčių nepriemokos buvo ir Suvalkų gubernijoje. Pavyzdžiui, kalbamaisiais metais iš bendrosios

Suvalkų gubernijai nustatytos tiesioginių mokesčių sumos – 627 tūkst. rublių neįplaukė 228 tūkst. rublių, t. y. tiesioginių mokesčių nepriemoka sudarė daugiau kaip trečdalį (36 proc.) įmokėtinos sumos.

Kiek Lietuvos valstietija neįstengė laiku sumokėti valstybinių mokesčių, tarp jų ir valstybinio žemės mokesčio, bent iš dalies parodo Vilniaus gubernijos lietuviškųjų apskričių kaimų, kuriems buvo skaičiuojamos mokesčių nepriemokos, skaičius (žr. 8 lentelę).

Tiesa, čia pateikti duomenys neparodo viso mokesčių nepriemokų vaizdo, tuo labiau kad tik keletui valstiečių nesumokėjus mokesčių, visas kaimas galėjo būti priskirtas mokesčių nesumokėjusių kaimų pirmajai grupei (iki 50 proc.). Tolesnių grupių, kur mokesčių nepriemokos viršijo 50 proc. mokesčių sumos, kaimų skaičius leidžia suprasti, kad dauguma valstiečių turėjo dideles valstybinių mokesčių nepriemokas. Vien tik Švenčionių ir Trakų apskrityse valstiečių mokamų valstybinių mokesčių nepriemokos 1876 metais buvo 7 743 rubliai [11, p. 40].

Taigi faktas, kad daugiau kaip 150 Švenčionių ir Trakų apskričių kaimų turėjo valstybinių mokesčių nepriemokų, rodo, jog mokesčių ne-

priemokos buvo neatsitiktinis, o būdingas reiškinys.

Kartu pažymėtina, kad didelės buvo ir privačių žemių savininkų nepriemokos. Antai 1898 metais Švenčionių apskrityje už 164 tūkst. dešimtinių privačių žemių buvo nustatyta 3 884 rubliai valstybinių mokesčių, o Trakų apskrityje už 152 tūkst. dešimtinių – 4 228 rubliai [12, p. 44, 47]. Valstybių mokesčių nepriemokos už privačias žemes Švenčionių apskrityje sudarė 1 875 rublius, arba apie pusę mokesčio sumos, o Trakų apskrityje – 4 443 rublius, t. y. kiek daugiau negu visa mokesčių suma. Tokios didelės privačioms žemėms paskirtų valstybinių mokesčių nepriemokos rodo, kad daugelis dvarų neįstengė persitvarkyti ir ekonomiškai buvo nusmukę, prasiskolinę.

Carinės Rusijos biudžeto didelės nepriemokos buvo įprasta, todėl didelių sunkumų nekildavo. Kadangi didelės nepriemokos buvo nuolatinis reiškinys, kiekvienais einamaisiais metais įplaukdavo didelės praėjusių metų nepriemokos. Todėl ir bendroji valstybinio žemės mokesčio įplaukų suma kartu su išieškotomis nepriemokomis nedaug tesiskyrė nuo numatytos gauti einamaisiais biudžetinėmis metais to mokesčio įplaukų sumos.

Pavyzdžiui, 1892 metais, kai valstybinio žemės mokesčio nepriemoka sudarė daugiau kaip pusę tais metais įmokėtinos šio mokesčio sumos, valstybės biudžetas gavo mažiau jo įplaukų, palyginti su numatytomis, tikrai 486 tūkst. rublių. 1893 metais, kai žemės mokesčio nepriemoka sudarė 2,9 mln. rublių, valstybės biudžetas, surinkus praėjusių metų nepriemokas, netgi viršijo numatytą žemės mokesčio bendrąją įplaukų sumą 1,1 mln. rublių, arba 15 proc. [5, p. 131].

Tai patvirtina ir lietuviškųjų gubernijų valstybinio žemės mokesčio įplaukų duomenys. Pa-

vyzdžiui, 1876 metais Vilniaus gubernija iš 76,9 tūkst. rublių įmokėtinos žemės mokesčio sumos neįmokėjo 54,7 tūkst. rublių, tačiau valstybės biudžetas tais metais gavo iš valstybinio žemės mokesčio straipsnio tik 3,4 tūkst. rublių įplaukų mažiau. O iš Kauno gubernijos, nepaisant to, kad tais metais žemės mokesčio nepriemoka sudarė daugiau kaip 43 tūkst. rublių, bendroji įplaukų suma iš šio straipsnio, įskaitant praėjusių metų nepriemokų išieškojimą, gauta net 15 tūkst. rublių didesnė, negu buvo numatyta [4, p. 12].

Carinės Rusijos valstybės biudžetui, kaip matome, didelės žemės mokesčio nepriemokos neturėjo kiek svarbesnės fiskalinės reikšmės, neįskaitant nepriemokų surinkimo rūpesčių, tačiau sunkino valstybinių finansinių prievolių našta valstiečiams ir didino jų nepasitenkinimą.

Didelės valstybinio žemės mokesčio nepriemokos ir jų didėjimas vertė caro vyriausybę mažinti šį mokestį. Caro 1896 m. gegužės 14 d. manifestu valstybinis žemės mokestis dešimčiai metų sumažinamas perpus, o tose gubernijose, kur vidutinis vienos dešimtinės mokesčio tarifas sudarė daugiau kaip 10 kapeikų – iki 5 kapeikų už vieną dešimtį. Vilniaus ir Kauno gubernijose, kuriose valstybinio žemės mokesčio tarifai vidutiniškai sudarė 5,5 ir 9 kapeikas už vieną dešimtį žemės, mokestis buvo sumažintas perpus [13, p. 32].

Žemės mokestį sumažinus bendroji mokesčių našta valstiečiams nesumažėjo. Caro vyriausybė tuo laikotarpiu nepaliaujamai didino netiesioginius mokesčius, kurie daugiausia gulė ant valstiečių pečių. Tuometinis finansų ministras Vitė 1897 metais atvirai suformulavo caro vyriausybės oficialių netiesioginių mokesčių kursą, pabrėždamas, jog „netiesioginis apmokestinimas, turintis labai vertingų savybių, turėtų vy-

rauti mūsų mokesčių sistemoje“ [7, p. 42]. Per trumpą 1892–1904 laikotarpį visi plataus vartojimo prekių akcizai buvo gerokai padidinti, kai kurie – dvigubai ir daugiau kartų.

Caro vyriausybė, sumažindama valstybinį žemės mokestį, dėjosi padariusi valstiečiams didelę malonę, o iš tikrųjų traukė iš jų dar daugiau lėšų kaip netiesioginius mokesčius.

Dideles mokesčių lengvatas vyriausybė iš tikrųjų suteikė stambiems žemvaldžiams, atleisdamą juos nuo privačių žemių paveldėjimo apmokestinimo ir gerokai sumažindama žemietijos rinkliavas dvarininkų žemėms.

Žemės mokesčio lengvata nuo 1906 metų panaikinta, ir finansų ministras iškėlė klausimą dėl žemės mokesčio padidinimo. Motyvuota, kad žemės kaina nuo 1884 metų gerokai padidėjusi ir mokesčio tarifas sudarantis jau nebe 0,18 proc., o tiktai 0,09 proc. žemės kainos, tai yra perpus mažiau [1, p. 3]. Be to, kai kurių rajonų gubernijų žemės mokestis per didelės, o Šiaurės vakarų rajono gubernijoms, kaip antai: Mogilovo, Vitebsko, taip pat Smolensko, Pskovo, Peterburgo, mokestis esąs per mažas [1, p. 6].

Remdamasis tokiais motyvais, finansų ministras siūlė padidinti bendrąją mokesčio sumą 50 gubernijų daugiau kaip 17 mln. rublių per metus, t. y. nustatyti metinę žemės mokesčio sumą vietoj 13 mln. rublių – 30,5 mln. rublių [1, p. 4, 5]. Vilniaus gubernijai valstybinio žemės mokesčio tarifus buvo numatyta padidinti nuo 6,5 iki 11,25 kapeikos už vieną dešimtinę žemės ir Kauno gubernijoje – nuo 9 iki 14,5 kapeikos. Bendroji valstybinio žemės mokesčio suma Vilniaus gubernijoje turėjo padidėti nuo 196 tūkst. iki 340 tūkst. rublių, arba 73 proc., o Kauno gubernijoje – nuo 292 tūkst. iki 472 tūkst. rublių, arba 61 proc. [8, p. 35].

Valstybės dūmos finansų komisija daugiausia dvarininkų interesais siūlė padidinti valstybinį žemės mokestį tik 50 proc. ir imti po 12 kapeikų nuo 100 rublių žemės vertės [1, p. 10]. Kartu ji labiau gynė žemietijų interesus ir reikalavo, kad, padidinus valstybinį žemės mokestį, į valstybės biudžetą būtų įtrauktos ne visos jo įplaukos, o tiktai 2/3 bendrųjų įplaukų, ir 1/3 šio mokesčio įplaukų būtų perduodama žemietijoms, o tose gubernijose, kur jų nėra, – vietinių įstaigų dispozicijai [1, p. 11]. Taigi viso nesutarimo tarp finansų ministro ir finansų komisijos pasiūlymo esmė buvo ne tik pats mokesčio dydis, bet ir jo įplaukų paskirstymas tarp valstybinio biudžeto ir žemietijų biudžetų bei vietinių valdžios įstaigų biudžetų, kuriais dvarininkija buvo labiau suinteresuota. Pavyzdžiui, buvo siekiama geriau sutvarkyti kelius ir iš valstybinio žemės mokesčio įplaukų atskaitymų papildyti vadinamuosius žemietijų kelių kapitalus.

Finansų ministerijos atstovai, spaudžiami Valstybės dūmos finansų komisijos, kurios daugumą sudarė žemvaldžiai, sutiko valstybinio žemės mokesčio tarifą sumažinti nuo 0,18 iki 0,15 proc. žemės dešimtinės įkainojimo ir, balsams pasiskirsčius lygiai, pirmininko balso persvara buvo priimtas finansų komisijos siūlomas valstybinio žemės mokesčio tarifas – 0,12 proc. žemės įkainojimo [21, p. 17].

Buržuazijos interesų gynėjai finansų komisijoje reikalavo padidinti žemės mokesčio tarifus, kad žemės mokestis sudarytų 3,6–4,5 proc. grynųjų iš žemės gaunamų pajamų. Kitaip sakant, buržuazijos atstovai, kitaip nei žemvaldžių atstovai, siūlė ankstesnį žemės mokesčio tarifą – 0,18 proc. žemės įkainojimo [21, p. 17]. Miesto verslininkų gynėjai piktinosi, kad finansų komisija nesilaikanti mokesčių lygybės ir teisingumo principo. Trys Valstybės dūmos ir jos

finansų komisijos nariai pareiškė savo nuomonę tuo klausimu: „Iki šiol finansų komisija siekė tolygiai apmokestinti įvairius objektus ir nustatydamą nekilnojamojo turto miestuose ir miesteliuose mokesčių patvirtino 6 proc. mokesčio pajamingumo. Todėl manėme, kad komisija, nustatydamą ir žemės mokesčių, laikysis apmokestinimo tolygumo ir teisingumo principo, bet išėjo ne taip. Nekilnojamas turtas miestuose ir miesteliuose apmokestinamas 6 proc., prekyba ir pramonė nuo 8 iki 13 proc., žemę apmokestino iš viso tik nuo 2,4 iki 3 proc.“ [21, p. 17]. Šie finansų komisijos nariai taip pat nurodė, kad prekyba ir pramonė mokanti didesnes žemietijos rinkliavas.

Valstiečiai už skirtinės žemės dešimtinę 1908 m. mokėjo iš viso mokesčių, įskaitant draudimo įnašus, po 108 kapeikas, tuo tarpu žemvaldžiai – po 37 kapeikas [21, p. 55, 59].

Stambiosios pramonės ir prekybos šulai ir jų gynėjai sielojosi tik dėl to, kad juos skriaudžią dvarininkai, kurie moką gerokai mažiau mokesčių.

Valstybinio žemės mokesčio pertvarka ilgai užtruko, ir tik prasidėjus karui, 1914 metų gruodžio 24 d., priimti nauji šio mokesčio tarifai. Valstybinis žemės mokestis buvo padidintas nuo 1/4 – 17 iki 3/4 – 29 1/2 kapeikos už vieną dešimtinę naudojamos žemės [17, p. 27]. Kauno gubernijai žemės mokesčio tarifas buvo pakeltas nuo 9 iki 10 kapeikų už dešimtinę, o Vilniaus gubernijai – nuo 5 1/2 iki 7 3/4 kapeikų už dešimtinę naudojamos žemės [13, p. 32, 63, 64]. Naujai pertvarkant mokesčių buvo siekiama tolygiau jį paskirstyti gubernijoms. Antra vertus, mokesčio padidinimas karo metais lietuviškosioms gubernijoms rodo, jog caro vyriausybė nekreipė dėmesio į tai, kad šios gubernijos jau ir karo pradžioje buvo patyrusios daugiau nelaimių. Nieko nepadėjo nė lietuviškųjų gubernijų atsto-

vų Valstybės dūmoje ketinimai rūpintis Finansų ministerijoje sumažinti karo metais mokesčius karo nelaimių ištiktoms gubernijoms.

Kai kurioms apskritims, pavyzdžiui, Švenčionių, 1915 metais valstybinis žemės mokestis buvo padidintas nuo 0,29459 iki 0,514313 proc. žemės įkainojimo, arba 70 proc. [24, p. 1381].

Suvalkų gubernijai, kuri priklausė Lenkijos karalystei, valstybinio žemės mokesčio tarifai nebuvo pakeisti. Kartu pažymėtina, kad žemės mokesčiai ir ypač valstybinis žemės mokestis Lenkijos karalystėje, taip pat ir Suvalkų gubernijoje, buvo gerokai didesni negu kitose Rusijos imperijos gubernijose. Antai valstybinis žemės mokestis Lenkijos karalystės gubernijose vidutiniškai sudarė 89 kapeikas už dešimtinę, tuo tarpu kitose Rusijos imperijos gubernijose valstybinio žemės mokesčio 1908 metais vidutiškai buvo imama už skirtinės žemės dešimti po 7 kapeikas, o už žemvaldžiams priklausiusią žemę – po 6 kapeikas [34, p. 13].

Net ir palyginti su naujai projektuojamais ir 1914 metų pabaigoje priimtais valstybinio žemės mokesčio tarifais, viena dešimtinė žemės Lenkijos karalystės gubernijose buvo apmokestinama valstybiniu žemės mokesčiu 6,5 karto daugiau negu kitose Rusijos imperijos gubernijose, nors vidutiniškai žemės pajamingumas Lenkijos karalystėje buvo tiksliai 1,5 karto didesnis. Didesni valstybinio žemės mokesčio tarifai Lenkijos karalystėje buvo nustatyti vietoj išperkamųjų mokesčių, kuriuos turėjo mokėti kitų Rusijos gubernijų valstiečiai. Todėl neatsitiktinai Lenkijos karalystės gubernijų atstovai, svarstant naujų valstybinio žemės mokesčio tarifų projektą Valstybės dūmos finansų komisijoje, reikalavo suvienodinti valstybinį žemės mokesčių visuose Rusijos imperijos gubernijose, tikėdamiesi jį gerokai sumažinti Lenkijos karalystės gubernijoms.

Tačiau šio motyvuoto Lenkijos karalystės atstovų reikalavimo Finansų ministerijos atstovai nepriėmė. Finansų ministras, iš esmės pritardamas šiam reikalavimui, aiškino, kad tolygiau paskirstyti žemės mokesčio esą negalima, kol nebūsią gauti tikslių duomenys apie žemių pajamingumą. Finansų ministro pavaduotojas N. Pokrovskis apskritai nepritarė idėjai pertvarkyti valstybinį žemės mokesčių Lenkijos karalystės gubernijose artimiausiu laiku. „Ar esamas Lenkijos karalystės gubernijose žemių apmokestinimas, – pareiškė ministro pavaduotojas, – yra nepakeliamas, tai klausimas, kuris reikia įrodyti. O pakol jis nepateiktas, atrodytų, nėra pagrindo šį klausimą kelti“ [2, p. 14].

Galiausiai nutarta šį klausimą atidėti, kol bus baigti kadastro tvarkymo darbai pagal 1893 m. birželio 8 d. įstatymą ir vidurinėse Rusijos gubernijose nebus pereita prie skiriamojo valstybinio žemės mokesčio.

Suprantama, kad tik aritmetinis valstybinio žemės mokesčio tarifų sugretinimas neparodo bendrosios mokesčių naštos, kuri teko Lenkijos karalystės gubernijoms ir kitoms Rusijos imperijos gubernijoms. Tačiau vien tas, kad Lenkijos karalystės gubernijos turėjo mokėti keliolika kartų didesnį valstybinį žemės mokesčių, neginčijamai rodo, kad šioms gubernijoms, tarp jų ir Suvalkų gubernijai teko didesnė valstybinio žemės mokesčio našta.

Pažymėtina, kad prekybos ir pramonės atstovai reikalavo ir toliau reorganizuoti valstybinį žemės mokesčių ir jo įplaukas padidinti net iki 160 ir daugiau milijonų rublių per metus [29]. Tai rodo, kad karo įkarštyje tarp jų ir žemvaldžių tebevyko kova dėl mokesčių naštos paskirstymo.

Išvados

Ištyrus valstybinį žemės mokesčių carinės Rusijos lietuviškosiose gubernijose XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje, prieita tokių išvadų:

1. 1875 m. įvestas carinėje Rusijoje valstybinis žemės mokestis buvo išdėstomas. Jo dydis vienai dešimtinei žemės buvo išvestinis ir priklausė nuo gubernijai nustatytos mokesčio sumos, paskirstytos atsižvelgiant į žemės įkainojimą ir pajamingumą apskritims ir valsčiams ir tikrai kartais – kaimams. Priskiriant valsčiaus žemes tai pačiai apmokestinimo normai, mokestis buvo palankus geresnių žemių savininkams.

2. Siekiant taikyti tikresnius žemės įkainojimo ir pajamingumo nustatymo pagrindus, taip pat mokesčių politikos sumetimais bei atsiskaitant archajiškų pagalvės mokesčių, kurių nepriemokos 1880 m. Kauno gubernijoje sudarė 344 tūkst. rublių, 1884 m. valstybinis žemės mokestis gerokai pertvarkomas. Kompensuojant pagalvės mokesčio panaikinimo įplaukas, žemės mokesčio įplaukų bendroji suma padidinama 50 procentų.

3. Valstybinis žemės mokestis liko išdėstomas, žemė skirstyta į tris grupes, bet jau diferencijuojant ne tik valsčių, bet ir kaimų mokesčio dydį, nors jų žemės pajamingumas skyrėsi. Tai teikė pirmenybę geresnių ir intensyviau naudojamų žemių savininkams.

4. Dėl didelių valstybinio žemės mokesčio nepriemokų 1896 m. šis mokestis 10 metų sumažinamas perpus. 1913 m. Kauno, Vilniaus ir Suvalkų gubernijose šio mokesčio įplaukė 1175 tūkst. rublių. 1914 m. gruodžio 24 d. valstybinis žemės mokestis fiskaliniais sumetimais padidintas Kauno gubernijoje 11 proc., Vilniaus gubernijoje 27 proc., o Suvalkų gubernijoje paliktas senasis didelis mokestis – 89 kap. už dešimtinę. Pramonės kapitalistų reikalavimas smarkiai padidinti žemės mokesčių rodė kapitalistų ir žemvaldžių nesutarimus finansiniais klausimais paskirstant mokesčių našta.

LITERATŪRA

1. Doklad po zakonoprojektu ob izmeneniji raspisanija srednich po gubernijam okladov gosudarstvennogo pozemelnogo naloga na desiatinu udobnoj zemli i lesa (toliau – DPZ) // Priloženija k stenografičeskim otčetam Gosudarstvennoj Dumi. Treťij sozvy, sessija četvertaja, 1910–1911 g. g., t. V. SPB.: 1911. s.l. PKP.
2. DPZ, t. V. SPB.: 1911.
3. Ežgodnik Ministerstva finansov (toliau EMF). Vypusk XII. SPB.: 1882.
4. EMF. SPB.: 1899.
5. EMF. Vypusk IX. SPB.: 1878.
6. EMF. SPB.: 1878.
7. Finansy i kredit SSSR: Učebnoje posobie / Avtorskij kolektiv pod ruk. prof. V. P. Djačenko. Moskva–Leningrad. 1938.
8. Finansovye rezultaty projektiruemogo uveličenija podsiatnyh okladov gosudarstvennogo pozemelnogo naloga: Ministerstvo finansov, Departament okladnyh sborov, otdelčenie II, 31 oktjabria 1908 g. Nr. 10467. Priloženije Nr. 5.
9. Obščaja okladnaja kniga Vilenskoj kazennoj platy (toliau: OOK). Trokskij ujezd. Centrinis Valstybinis archyvas (toliau: CVA), f. 515, ap. 7, b. 707, 1.85, 119, 143, 188.
10. OOK. Trokskij ujezd. CVA, f. 515, ap. 7, b. 706.
11. OOK. Svencianskij ujezd. CVA, f. 515, ap. 7, b. 708.
12. OOK. Trokskij ujezd. CVA, f. 515, ap. 7, b. 707.
13. O količestve oblagacnoj zemli po každoj volosti (bez podrazdelčenia po gruppam) s ukazaniem srednego podesiatričnogo obloženija. CVA, f. 515, ap. 7, b. 544.
14. O gosudarstvennom pozemelnom naloge na 1906 god. CVA, f. 515, ap. 7, b. 522.
15. Osnovy finansovoj nauki: Dopolnčenija k 1-mu vypusku / Sustavil prof. I. Ch. Ozerov. Riga, 1924.
16. Okladnyje sbory i denežnyje povinnosti s zemel' krestjanskich obščestv po podatnym yčastkam Vilenskoj guberniji za 1898 god. CVA, f. 515, ap. 6, b. 1484.
17. Okladnyje sbory s zemel' nachodiaščichsia v častnom vladeniji po podatnym yčastkam Vilenskoj guberniji za 1898 god. CVA, f. 515, ap. 6, b. 1484.
18. Priloženije k predstavleniju Ministra finansov ot 27 ijunia 1906 g. za Nr. 6955 ob izmeneniji raspisanija srednich po gubernijam okladov gosudarstvennogo pozemelnogo naloga na desiatinu udobnoj zemli i lesa (toliau – PKP) Ministerstva finansov, Departament okladnyh sborov, otdelčenie II.
19. Polnoje sobranije zakonov Rossijskoj imperiji (toliau – PSZ). Sobranije vtoroje, t. XIY, otdelčenie pervoje, 1870. SPB.: 1874.
20. PSZ. Sobranije vtoroje, t. XIL. SPB.: 1876.
21. PSZ. Sobranije tretje, t. IV. SPB.: 1887.
22. Priloženije Nr. 4 k dokladu finansovoj komisiji (toliau: PKDFK). Priloženije k stenografičeskim otčetam Gosudarstvennoj Dumi, tretij sozvy, sessija četvertaja, 1910–1911 g., t. V, 1911
23. Pamiatnaja knižka Kovenskoj guberniji (toliau – PKKG): 1915. Priloženija.
24. Raskladka podzemelnyh sborov za trechletije s 1914 g. po 1916 g. po Svencianskomu ujezdu Vilenskoj guberniji. CVA, f. 515, ap. 6, b. 1381.
25. Rimka A. Lietuvos ūkis. Statistikos tyrinčimai: Antrasis leidimas. Kaunas–Vilnius, 1922.
26. Statističeskij ežgodnik na 1913 god. SPB.: 1913.
27. Svod pouczdnyh cen na zemliu v srednem za 1900–1902 g. g. Priloženije Nr. 3 k dokladu finansovoj komisiji. Priloženija k stenografičeskim otčetam Gosudarstvennoj Dumi, tretij sozvy, sessija četvertaja, t. V, s. 43. PKKG: 1915. Priloženija.
28. Tablica 1. O količestve oblagacnoj zemli po Svencianskomu ujezdu, s podrazdelčeniem na gruppy smotria po ocenkam i s ukazaniem vyvodov obloženija odnoj desiatinu po každoj gruppe. CVA, f. 515, ap. 7, b. 544.
29. Torgovo-promyšlennaja gazeta za 1916 g., Nr. 59.
30. Vilenskaja kazennaja plata. Imennaja okladnaja kniga po denežnym sboram, pričitajuščimsia s krestjan Evjcvskoj volosti Trokskogo ujezda Vilenskoj guberniji za 1914 g. (toliau – IOK). CVA, f. 515, ap. 6, b. 1538.
31. Vilniaus Valdžios rūmų 1907 m. vasario 16 d. pažymėjimas. CVA, f. 515, ap. 7, b. 544.
32. Žilėnas A. Valstietijos apmokėstinimo teorija ir praktika kapitalizmo sąlygomis // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika, V, 1 sąsiuvinis. Vilni Mintis, 1964.
33. Žilėnas A. Lietuvos valstietijos diferenciacija ir klasinis jos apmokėstinimo pobūdis XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje // Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Ekonomika, II, Vilnius : Mintis, 1962.
34. Žilėnas A. Išperkamuji mokesčiai našta Lietuvos valstietijai // Liaudies ūkis. 1960, Nr. 5.

STAATLICHE GRUNDSTEUER IN LITAUISCHEN GOVERNEMENTS

Zusammenfassung

Auf Grundlage des offiziellen, statistischen, urkundlichen und gedruckten Stoffes legt man hier eine Charakteristik und Bewertung der staatlichen Grundsteuer in litauischen Gouvernements am Ende des 19. – Anfang des 20. Jh vor.

Nach der Einführung im Jahre 1875 besass staatliche Grundsteuer eine vergleichnismässig geringe Fiskalbedeutung. Ihre Einnahmen bildeten 1913 etwa 20 Millionen Rubel (darunter 1175 Tausend Rubel in drei litauischen Gouvernements), oder 8% der gemeinsamen Summe von Einkommen der direkten Steuern und 0,6% von Haushaltseinkommen. Die Analyse der Methodik und der Ordnung für die Errichtung der staatlichen Grundsteuer und zugleich Analyse ihrer Entwicklung in morphologischer Hinsicht bringt ständische Reste sowie Ungleichmässigkeit der Besteuerung zum Vorschein. Die Verteilung der staatlichen Grundsteuer in Gouvernements wurde ohne die Beteiligung der Vertreter der Bauernschaft, aber bei Gegenwart von 2-3 örtlichen Landleuten aus jedem Kreis durchgesetzt. Die Besteuerung des zugeteilten Bauernbodens übertraf ein wenig die Besteuerung des Privatbodens.

Da der Boden ganzer Amtsbezirke mit Ausnahme einzelner Dörfer einer und derselben Kategorie gehörte, entsprach die Verteilung der staatlichen Grundsteuer praktisch nicht dem Niveau der Ertragsfähigkeit und Rentabilität des Bodens. Einer gewissen im Jahre 1884 durchgeführten Vervollkommung der Steuerverteilung folgte die Erweiterung der Gliederung des besteuerten Bodens in Gruppen und Kategorien schon in der Regel für einzelne Dörfer bei entsprechender Bewertung des Bodens, und demgemäss folgte eine Zunahme der Steuer auf 50% zwecks der Kompensierung von Verringerung der Haushaltseinkommen aus Zusammenhang mit vorgesehener Aufhebung der Kopfsteuer.

Da bei Verteilung auf einzelne Dörfer ein einheitlicher Steuereinsatz für alle Wirtschaften festgestellt war, wurde eine solche Ordnung der Steuerverteilung mehr vorteilhaft für die Besitzer eines besseren und intensiver bebauten Bodens.

Obwohl staatliche Grundsteuer auch keine grosse Steuer war, zeigt Mehrheit der Rückstände, die im Jahre 1876 in Gouvernement Kaunas 22%, in Gouvernement Vilnius 71% und in Gouvernement Suwalki 36% bildeten, dass die entsprechende Steuer nicht leicht zu bezahlen war.

Die gegebene Schlussfolgerung wird auch der Tatsache bestätigt, dass die Grundsteuer in der Zeitspanne 1896-1906 zur Hälfte des Ausmasses vermindert wurde, obwohl die allgemeine Steuerlast wegen der Erhöhung der indirekten Steuern für die nötigen Gerauchsgegenstände in Wirklichkeit nicht verringert wurde.

Der Stoff der Besprechung in der Staatsduma aus Anlass der Umgestaltung der staatlichen Grundsteuer lässt sehen, dass: a) eine Erhöhung der Steuer im Fiskalinteresse bei weiterer Erhaltung ehemaliger Grundsätze der Besteuerung vorgesehen war; b) Widersprüche unter den Stadtkapitalisten und dem Adel in Fragen der Besteuerung insofern entstanden waren, insofern als staatliche Grundsteuer und andere Steuern ihre eigenen Interessen direkt berührten.

Die staatliche Grundsteuer war nach ihrer Umgestaltung im Jahre 1914 in Gouvernements Vilnius und Kaunas etwas erhöht ungeachtet der ersten Sorgenlast des Krieges. Je mehr im Gouvernement Suwalki, wo die staatliche Grundsteuer bei weitem höher war, blieb sie unverändert, obwohl bei Umgestaltung der gegebenen finanziellen Verpflichtung das Ziel der Behebung der Ungleichmässigkeit in Besteuerung der einzelnen Gouvernements aufgestellt war.

Įteikta 2000 m. vasario mėn.